

Martin ČAPSKÝ, *Komunikující společenství. Sjednocování politického prostoru pozdně středověkého Slezska,*

Opava 2012

Martin Čapský předložil jako habilitační spis práci, která je výsledkem několikaletého, intenzivního studia slezských dějin v kontextu dějin České koruny a úvah nad utvářením, charakterem a vývojem regionu, který dnes vnímáme pod pojmem Slezsko. Ve středu autorova zájmu je 15. století, v naší historiografii v podstatě nedoceněné a ohledně tzv. vedlejších zemí téměř opomíjené. Ve skutečnosti však jde o období, v němž nejen doznívá pozdní středověk, ale zároveň klíčí nová, raně novověká epocha. Česká koruna se vnitřně mění, společnost se vyhraňuje konfesionálně, formují se stavy, vznikají nové politické vazby. Tyto proměny neprobíhaly na celém území České koruny jednotně, ale paralelně v rámci jednotlivých korunních zemí. Slezsko navíc na počátku 15. století nepředstavovalo celistvou zemi vázanou na jedno zemské centrum, nýbrž bylo roztržštěné do značného množství správně politických celků s odlišným majetkoprávním statusem vůči českému králi a České koruně. Z tohoto středověkého modelu teprve hledalo cestu k určité politické integraci. M. Čapský se snažil poukázat na fenomény, které tomuto sjednocovacímu procesu napomáhaly a podílely se na vytváření slezského zemského vědomí. Za páteř svých úvah si zvolil sledování různých komunikačních rovin doložitelných na území Slezska (s důrazem na Dolní Slezsko). Své bádání opřel o hlubokou znalost nejrůznějších pramenů i literatury, včetně děl obecné platnosti, která mu poskytla terminologické zázemí, inspiraci i komparativní materii.

Objemná studie se skládá ze dvou částí, které spolu vzájemně korespondují po linii historického vývoje, který je však nahlížen z rozdílného stanoviska. První oddíl má více teoretický charakter, zatímco druhá část je konkrétnější v líčení postupného sjednocování regionu na úrovni celozemské reprezentace.

V první části své práce si M. Čapský vytkl zvláště obtížný cíl: sledovat komunikační síť ve Slezsku ve vztahu k jeho různým politicko-správním regionům. Podnikl obdivuhodnou heuristickou práci, co do relevantních pramenů a literatury (zvláště německé) věnované fenoménu komunikace, její stratifikace a úloze v rámci určitého regionu či prostoru. Následně se snažil zodpovědět klíčovou otázkou: zda, do jaké míry a na jaké úrovni své existence mohla komunikační síť přispět k stmelení Slezska.

V prvé řadě se autor ptá po pojmu země ve vztahu ke Slezsku i k České koruně, již

bylo součástí. Zároveň sleduje linii zemské paměti, která je ve větší míře vázána k dílčím regionům (knížectvím, městům), teprve od 15. stol. se postupně rozšiřuje na větší část či na celé Slezsko (knížecí spolky, společné sjezdy, městské svazy). Následující kapitola nazvaná *Komunikace a region* (s. 38-54) je věnována objasnění pojmů komunikační prostor a komunikační síť a jejich aplikaci na Slezsko. Autor si je dobře vědom mnohých odlišností, které brání ztotožnění Slezska např. se Švýcarskem, či Porýním, stejně jako nelze bez jisté korelace využít lákavého srovnání komunikačního prostoru velkých říšských měst s Vratislaví, či dalšími slezskými městy. Problém spočívá nejen v právním postavení měst, ale také v těžko souměřitelném časové posunu vývoje měst ve Slezsku (obdobě jako v Čechách) se západní části říše. Přímočará nemůže být ani interpretace fungováním městských spolků ve Slezsku 14. století, ani postižení funkce městských center v rámci již existujícího politicko-správního celku (knížectví). Ostatně pestrým státoprávním a majetkoprávním poměrům na území Slezska odpovídala i mnohvrstevnatost komunikačních sítí.

Na tuto kapitolu logicky navazuje stať nazvaná *Komunikační centra pozdně středověkého Slezska*. M. Čapský se v ní dostává k popisu a vyhodnocení různých komunikačních okruhů daných politicko-správní a společensko-politickou skladbou slezských regionů, vnímaných nejen ve smyslu mocensko-teritoriálním, ale i ekonomickém a církevně správním. Při podrobném zkoumání východisek, cílů a průběhu cest nositelů určitého sdělení, tj. poslů, v rámci celého regionu (případně zúženého na Dolní Slezsko), autor narážel na nedostatek pramenů a jejich torzovitost, což ho vedlo k opatrněji formulovaným závěrům. Současně tak ale vyvolává i otázku, na kolik zachované prameny odrážejí reálnou praxi.

Velkou pozornost autor právem věnoval politické komunikaci Vratislavi, v níž se jasně odráží úsilí města stát se integrujícím centrem Dolního, eventuálně i Horního Slezska. Její aktivita je zvláště patrná (a doložitelná) v extrémních situacích (válka, boj o trůn). Nicméně v konečném efektu Vratislav své ambice naplnila jen částečně. Stala se sice místem sněmů reprezentace jednotlivých politických subjektů země, ale politicky si město vůdčí úlohu nevydobylo. Cenná jsou zjištění o využívání služeb městské kanceláře i poslů jinými institucemi (hejtmanství, knížecí dvory) v jejich styku s panovníkem. V tomto směru se vtírá otázka, zda a nakolik distribuování královských sdělení patřilo k povinnostem zeměpanských měst. Otevřená též zůstává otázka stálých zpravodajů či agentů měst či jiných politických subjektů v blízkosti panovníka (u knížat může jít o osobní angažovanost u dvora).

Nejpočetnější pramenný materiál pro danou dobu je pro Vratislav zachován pro léta 1468-1469. Vzhledem k vrcholícímu boji mezi Jiřím z Poděbrad a Matyášem jde o značně

vyhrocenou situaci, v níž se Vratislav bezesporu snažila získat – nebo si uchovat – klíčovou pozici svým odporem proti Jiřímu jako „kacíři“. A zřejmě se v tomto směru pokoušela zastínit i pozici vratislavského biskupství. Autor ale zároveň poukazuje na limity působení Vratislavi v celoslezském (či dolnoslezském) prostoru dané historickým vývojem, který autor rozvíjí a dokladuje v kapitole *Zápas o český trůn – vrchol nebo pád Vratislavi v roli komunikačního centra?* (s. 144–159). Komunikační síť jiného typu městského centra autor demonstruje na příkladu Pštiny, pro niž se zachoval adekvátní soubor pramenů.

Na území Slezska M. Čapský rozlišuje čtyři roviny komunikačních sítí a prostoru, stratifikovaných podle rozložení a významu politických a správních institucí. Vedle sebe tak existují aktivity knížecích dvorů, vratislavského biskupství, města Vratislavi, panovníka a jeho zástupců neboli hejtmanů. Zvláště u knížecích dvorů je viditelná pestrost a prolínání směrů i obsahu sdělení, v nichž se těžko hledá systém. Lze popsat formu komunikace, ale další vyhodnocení již jsou obtížná. I v tomto komunikačním okruhu evidentně vybočují léta válečná či politicky „zatížená“ od let „klidných“, v nichž převažuje běžná komunikace organizačně správního a ekonomického charakteru. Oprávněně autor zdůrazňuje prolínání dvorského a městského prostředí v procesu distribuce zpráv, respektive využívání administrativně výkonnější či pohotovější městské správy jinými institucemi, knížecí dvory nevyjímaje.

Významnou pasáž studie představuje též kapitola zdůrazňující svébytný charakter komunikace vratislavského biskupství. Odehrávala se především v rámci teritoria diecéze, zahrnující v podstatě celé Slezsko, a na území biskupských statků. Spíše výjimkou jsou kontakty s klášterem v Broumově, tj. mimo Slezsko. Komunikace biskupské kanceláře byla víceméně pravidelná, obrácená především dovnitř diecéze. Dle autorova zjištění se v ní objevuje jen malá reakce na politické události. Pro doplnění obrazu komunikační sítě biskupství by bylo zajímavé sledovat též komunikaci Rudolfa z Rüdesheimu s budyšínskou kapitulou v letech 1469-1470 (Domstiftsarchiv Bautzen).

Zvýšenou pozornost M. Čapský právem věnuje komunikačnímu okruhu města Vratislavi, rekonstruovatelném na základě pramenů, byť nezachovaných pro celé sledované období. Zabývá se vybavením poslů, jejich finančnímu odhodnocení atd. Značnou aktivitu města Vratislavi M. Čapský přesvědčivě hodnotí jako úsilí města stát se „hlavním“ městem politicky se sjednocujícího Slezska či alespoň Dolního Slezska. Přestože vratislavská městská rada měla po valnou část 15. století ve svých rukách také hejtmanský úřad, nepodařilo se jí (ani podařit nemohlo) společensko-politicky se vyrovnat s knížaty a vratislavským biskupem.

Svou roli však Vratislav v sjednocovacím procesu Slezska sehrála, a to jako sídlo řady významných institucí světských i duchovních, jako bohaté a výstavné město poskytující dostatečné zázemí svým návštěvníkům.

Tuto skutečnost autor podtrhuje svým věcným konstatováním, že hlavní roli při postupnému uvědomování a formování politické jednoty Slezska nesehrála písemná komunikace, ale komunikace verbální uskutečňovaná na zeměpanských sjezdech a posléze i celoslezských sněmech. Místem jejich konání se stala Vratislav, nikoliv však město jako instituce, ale jako město, které svým vybavením, rozlohou i polohou, splňovalo představy o místě vhodném pro jednání reprezentace všech složek slezské politické společnosti, včetně představitelů duchovních institucí v čele s vratislavským biskupem.

V jinak přesvědčivém výkladu mohlo být možná více pozornosti věnováno jazykové stránce komunikace. Vnitřní komunikace – myšleno v rámci „velkého“ Slezska – byla zřejmě německá, ale mohla být z české strany vedena i česky? Není mi zcela jasné, jestli list Tunkla z Brníčka z r. 1441 Vratislavi byl psán skutečně česky (s. 90), pozdější zprávy z Čech zřejmě české byly. Lze uvažovat o tlumočnících? Z jazykového hlediska existoval rozdíl mezi Dolním a Horním Slezskem?

V **druhé části** habilitační práce M. Čapský uplatnil své bohaté zkušenosti se studiem slezských dějin, naposledy zúročené v podílu na rozsáhlé publikaci *Slezsko v dějinách českého státu* (2012). Svůj výklad vede chronologicky se zachováním víceméně tradičních mezníků. Ve vztahu k první části práce jsou zvláště důležité pasáže věnované vývoji jednotlivých částí Slezska v 15. století a jejich cestě k určité politicko-zemské integritě.

Pro proces postupného sjednocování Slezska a pro vyhraňování jeho politicko-reprezentačních složek představuje jistý odrazový můstek období husitských válek a po nich následující interregnum. Oslabení ústřední vlády českého krále, nejednotný postup historických zemí a vedlejších zemí v řešení vzniklých problémů, vedly ve všech korunních zemích k upevnění zemské soudržnosti či k jejímu hledání. Ve Slezsku byla situace zvláště komplikovaná díky jeho historicky dané politicko-teritoriální roztržitosti. Na rozdíl od Horní Lužice zde jen těžko můžeme nastalý proces označit za upevňování zemského stavovství. O jeho rysech lze uvažovat uvnitř jednotlivých knížectví (řekněme subregionů), ale pouze v případě imediátních knížectví mohly hrát stavy roli jejich reprezentace. A právě v nich se intenzívně prosazovala města (Vratislav, Svídnice). Na celoslezské úrovni si však prestižní roli zachovala knížata a vratislavský biskup, který stál často v čele vznikajících seskupení.

Pro Slezsko a speciálně pro Vratislav představuje samostatnou kapitolu vláda Jiřího z Poděbrad. Autor se jí proto podrobně zabývá. Rozebírá Jiřího slezskou politiku, jeho vtaž k svým příznivcům (olešnická knížata, do 1460 Bolek V. Opolský), rozdílný politický trend na území Horního a Dolního Slezska, nepřátelský postoj Vratislavi vedoucí až k časnému příklonu k Matyáši Korvínovi. M. Čapský se záslužně také dotkl intelektuální roviny vratislavské společnosti, včetně kronikářské produkce a míře její reflexe českých dějin (o Jonsdorfovi nedávno psala ještě B. Zilynská, s. 344). I tento rys vratislavské městské společnosti zdůrazňoval její sílu a převahu nad ostatními městy (nebo alespoň měl zdůrazňovat). V perspektivě mohl možná autor naznačit i úsilí Vratislavi o zřízení vysokého učení (na počátku 16. století), jehož skutečné uvedení v život se ukázalo být nad její síly.

Podrobně jsou představena též dynamická léta nástupu vlády Matyáše Korvína, stejně jako poslední desetiletí 15. století za Jagellonců, a to z různých perspektiv. Výklad historických událostí, jejich interpretace a hodnocení je podán přehledně, s citem pro detail. Autorovi se též podařilo udržet dvě základní linie svého pohledu: vnitřní proces scelování slezského politického prostoru a vztah Slezska k České koruně, respektive českému králi. V závěru sledované epochy již lze právem hovořit o existenci vědomí celoslezské identity, vytvořené v zásadě na dynastickém principu, neboli na principu existence zeměpána, jímž je český král. Vzájemný vtaž byl vyjádřen korporativní přísahou věrnosti panovníkovi, a to bez ohledu na majetkoprávní status jednotlivých částí Slezska. Politickým fōrem takto chápané země a její reprezentací se nakonec staly sněmy představitelů jednotlivých politicko-správních složek tvořících Dolní a Horní Slezsko. Možná autor mohl více zdůraznit trvající integrující úlohu panovníka a význam jím obsazovaných úřadů imediálních knížectví. V následujících letech Ferdinand I. velmi obratně využil k posílení panovnické autority jak snah Slezska po jisté svébytnosti v rámci České koruny, tak nástrojů své bezprostřední moci k některým jeho částem.

Víceméně na okraj několik drobností: připadají mi nekorektní formy názvů měst, jako Štrasburg. Pro čtenáře by bylo vstřícné také zařazení nějakých orientačních map. Na druhou stranu stojí za pozornost autorova znalost velkého množství archivního materiálu uloženého ve slezských archivech (především ve Vratislavi) i přehled o literatuře, jak k tématu komunikace, tak k dějinám slezských knížectví v pozdním středověku.

Předložená habilitační práce splňuje požadavky standardně kladené na úroveň habilitačních prací v oboru historie.

30. května 2013

Prof. PhDr. Lenka Bobková, CSc.